

การเส็จประพาสเมืองสงขลา

ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ศรีสมร ศรีเบญจพลาญญา*

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์ จักรีพระองค์แรกที่ได้เสด็จประพาส เมืองสงขลา ซึ่งตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรภาคใต้ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางทะเลประมาณ 725 กิโลเมตร นับว่าใกล้มากในสมัยนั้น พระองค์ท่านได้เสด็จโดยทางชลมารคและประทับเรือที่เมืองสงขลาถึงสองครั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2402 และ พ.ศ. 2409 นับเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์เมืองสงขลา จุดประสงค์ของการเสด็จประพาสเมืองสงขลาอุகอาจามาเยี่ยมเยียนพสกนิกรแล้ว ทรงต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับหัวเมืองประเทศไทยภาคใต้ด้วย เจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ได้จัดการเตรียมรับเสด็จอย่างสมพระเกียรติ โดยเกณฑ์กรรมการและไพรเมืองสงขลาประมาณ 500 คน ช่วยกันสร้างพลับพลาที่ประทับบริเวณป่าสนแหลมทราย ระหว่างเชิงเขาตั้งกวนด้านทิศเหนือ กับแหลมสนอ่อน

ตัวพลับพลาอยู่ห่างจากเขาตั้งกวนประมาณ 9 เส้นเศษ ในการสร้างพลับพลาครั้งนั้น เจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ได้แต่งตั้งกรรมการหลายชุด เช่น หลวงสมบัติภิรมย์ผู้ช่วยราชการเป็นหัวหน้าชุดตระกูลราดูแลทั่วไป หลวงศรีสมบัติเป็นหัวหน้าชุดนายช่างก่อสร้าง การก่อสร้างพลับพลาและที่ประทับฝ่ายใน 22 หลัง เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมและเสร็จเรียบร้อยในราวดีอนกรกฎาคม ใช้เวลา ก่อสร้างเพียงสี่เดือนเศษ (สำนักงานจังหวัดสงขลา, ม.ป.ป. : 35-36)

1. การเสด็จประพาสเมืองสงขลาครั้งแรกในปี พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลภาคใต้ครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2402 โดยเรือพระที่นั่งกลไฟมนีเมฆลา เสด็จขึ้นประพาสเมืองนครศรีธรรมราชก่อนแล้วจึงเสด็จมาถึงเมืองสงขลา เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2402 (ห้องสมุดวชิรญาณ, จ.ศ. 1221 (พ.ศ. 2402))

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำโปรดิการณ์วิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

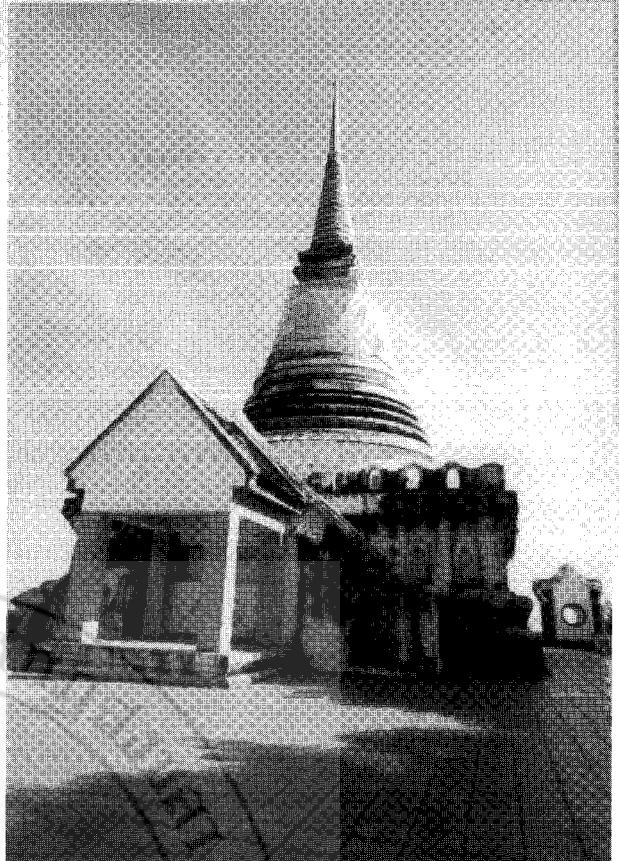
เลขที่ 105) การเสด็จพระราชดำเนินมาเยือนเมืองสงขลาในครั้งนั้นได้โปรดฯ พระราชทานนามพับพลาที่ประทับว่า พระราชวังสงขลาแหลมหารา (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ภาค 53), 2511 : 269) เนื่องจากพระราชวังนี้สร้างด้วยไม้ ปัจจุบันจึงไม่มีหากเหลือไว้เป็นหลักฐานเลย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับแรมที่เมืองสงขลานานถึง 7 คืน ได้เสด็จทอดพระเนตรสถานที่สำคัญของเมืองสงขลาหลายแห่ง เช่น ตลาดเมืองสงขลา ป้อมเมืองสงขลา เข้าเก้าสี และเกาะயอ เป็นต้น ในการเสด็จประพาสครั้งนี้ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองประเทศาชุมลายูเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ นับเป็นโอกาสที่บราดาเจ้าเมืองประเทศาชุมลายูได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิด และทูลเกล้าฯ ถวาย เครื่องราชบรรณาการด้วยตนเอง

การรับเสด็จของเจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) ในครั้งนั้นเป็นที่พอพระราชหนทัย ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก จนถึงกับออกพระโโคษร์ชุม ดัง ปรากฏในพระราชดำรัส (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ภาค 53), 2511 : 270) ตอนหนึ่งว่า “เราไปทุกบ้านทุกเมืองหลายเมืองมาแล้ว ยังไม่เห็นใครทำได้ดังนี้ ที่ทำแข็งแรงลงทุนลง รอนใช้จ่ายเงินทองมากมาย ไม่ใช่ทำฉันราชการ ทำโดยจิตรักใคร่เจริญ ๆ บ้านเมืองเจ้า ก็น้อยนิดเดียวจะต้องชูบเลี้ยงเขาให้บ้านเมืองเขาเป็นใหญ่เป็นโตขึ้นหนึ่งจนได้...”

ผลจากการรับเสด็จครั้งนั้น พระยาสงขลา (บุญสังข์) ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาสงขลา ถือศักดินา 10,000 หลวงสมบติภิรัมย์ (ชุม) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ได้รับการเลื่อนยศเป็นพระสมบติภิรัมย์ (ชุม) ถือศักดินา 1,000

2. การเด็ดจประพาสมีองสงขลา
ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2409 หลังจาก
เจ้าพระยาสังขลา (เม่น) เป็นเจ้าเมือง
สงขลาได้ประมาณปีเศษ การเด็ดจประพาส
ครั้งนี้เป็นผลจากการเด็ดจพระราชดำเนิน
ครั้งแรก เนื่องจากทรงพอพระราชหฤทัย
ในสภาพภูมิอากาศเมืองสงขลา ภูมิ
ประเทศที่ประกอบไปด้วย ยอดเขา ป่า
ไม้ และทะเลสาบ ใน การเด็ดจ
พระราชดำเนินครั้งนี้ทรงพระราชศรัทธา
มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
พระราชทานเงิน 37 ชั้งเศษ แก่เจ้าพระยา
สงขลา (เม่น) เป็นแม่กองสร้าง พระ
เจดีย์บนยอดเขาตั้งกวน บุวนะปฏิสังขรณ์

ให้สูงกว่าเก่า เจ้าพระยาสังขลา (เม่น) ทำถวายโดยเสด็จงานพระราชกุศลลิ่นเงิน 17 ชั่งเศษ (อนุสรณ์ งานพระราชทานเพลิงศพมหาอมาตย์เอก เจ้าพระยาศรีธรรมราชนิเบศ (จิตรา ณ สงขลา), 2519 : 388) เกี่ยวกับเรื่องนี้ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (2504 : 58) ได้บันทึกตอนเสด็จมายังเมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2427 ว่า

“...ถัดแหลมทรายเข้าไปเมี 2 เข้า เข้าข้างนอก ชื่อ เขาตั้งกวน เข้าข้างใน
ชื่อ เขาน้อย บันยอดเขานั้น มีพระเจดีย์อยู่บนยอดเขาองค์หนึ่ง มีชลากษณด้วย
สูงตั้งแต่พื้นทักษิณคลอดด้วยพระเจดีย์ประมาณ 4 วาเศษ พระเจดีย์องค์นี้เป็น^๔
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
พระราชทานเงินหลวงให้เจ้าพระยาวิเชียรครร ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคนที่ 5
บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้สูงใหญ่กว่าเก่าสิบเงินหลวง 37 ชั้ง 4 บาท และมีคุณหัต่อที่
ฐานทักษิณด้านหนึ่ง ด้านใต้ เป็นที่ทำสักการบูชาพระเจดีย์ มีศิลปาริเกอกัชรา
เรื่องสร้างพระเจดีย์น้อยทั้งสองคุณหัต”

อักษรใหม่กันและมีเก่งเล็ก ๆ อยู่ 4 มุม พระเจดีย์มีกำแพงแก้วล้อมรอบคุณที่ 2 คุณหักบาก 4 มุม กำแพงแก้วนั้น เป็นของเจ้าพระยาวิเชียรครุษ์สำเร็จราชการเมืองสงขลา ทำถาวรเข้าในพระเจดีย์หลวงคิดเป็นเงิน 17 ชั้ง 3 บาท พระเจดีย์องค์นี้ได้ทำสำเร็จในปีขال อัญสิก ฉลศักราช 1228..."

ส่วนผลบพลาที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงได้พระราชทานให้แก่สถาบันฯ ดังนี้

การสร้างถนนไทรบุรีในปี พ.ศ. 2405

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสังขลา (บุญสังข์) สร้างทางหลวงจากเมืองสงขลาไปต่อพรมแดนเมืองไทรบุรี เพื่อให้การคมนาคมระหว่างเมืองทั้งสองเป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็ว ดังปรากฏในพระราชดำรัส (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (ภาค 2), 2506 : 273) ตอนหนึ่งว่า "... ณ ปีจ瞅 จัตวาศก ฉลุศกกราช 1224 (พ.ศ. 2405) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิรันดร์มีด้วยท่านเสนาบดีเห็นว่าระยะทางแต่เมืองสงขลาไปเมืองไทรบุรีควรทำให้เป็นทางหลวง ราชภูมิค้าจะได้ไปมาจ่าย มีราชการลั่งได้เกิดขึ้นจะได้เดินไปมาทันราชการ..."

การสร้างถนนไทรบุรีครั้นนี้จ้าพระยาสังขลา (บุญสังข์) ได้ขอโรงไฟรเมืองแกะที่ขึ้นกับเมืองสงขลา และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเงินส่วนทั้งหมดในเมืองสงขลาเป็นเวลา 3 ปี เพื่อเป็นทุนใช้จ่ายในการสร้างถนนไทรบุรี ส่วนทางเมืองไทรบุรีนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขอโรงไฟรเมืองไทรบุรี ประลิส สดูล ให้พระยาไทรบุรีสร้างทางมาจากการเมืองไทรบุรีมารถึงพรมแดนเมืองสงขลา โดยพระราชทานเงินอากรรังนกเมืองสดูลให้พระยาไทรบุรีเป็นค่าใช้จ่ายในการนี้ 3 ปี เป็นเงิน 15,000 เหรียญ เส้นทางสายนี้จึงเป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นจากความร่วมมือทั้งเมืองสงขลาและเมืองไทรบุรี โดยสร้างให้บรรจบพรมแดนทั้งสองเมือง เป็นถนนที่มีระยะทางยาวประมาณ 80 กิโลเมตร นับเป็นถนนข้ามแหลมมลายูสายแรกที่ใช้สำหรับติดต่อกันข้ามระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองไทรบุรี

พระบรมราโชบายที่เล็งการณ์ไกลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากช่วยให้การคมนาคมระหว่างเมืองสงขลาและเมืองไทรบุรีสะดวกและรวดเร็ว ผู้คนไปมาหาสู่ได้สะดวกแล้ว ที่สำคัญทำให้ไทยสามารถทราบความเคลื่อนไหวของหัวเมืองมลายูได้อย่างรวดเร็ว สามารถเตรียมการป้องกันและรักษาพระราชอาณาเขตได้ทันท่วงทีอีกด้วย

การสร้างเรือนรับรองเรียก “กองก้วน”

ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ประพาสมีืองสงขลาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2409 เจ้าพระยาสุรวงค์ สมุหพระกลาโหมได้มีบัญชาสั่งให้เจ้าพระยาสังขลา (ม่น) สร้างตึกเพื่อรับรองข้าราชการที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2411 ตึกนี้ตั้งอยู่ริมน้ำใกล้ ๆ ป้อมรักษาขอบเขตบ้านแหลมทราย โดยสร้างเป็นตึกฝรั่ง 2 ชั้น มุกกระเบื้องสงขลา มีชื่อยาว 8 ศอก มี 3 ห้อง รอบบ้านมีกำแพงล้อมรอบทั้งสี่ด้าน ลิ้นเงินค่าก่อสร้างประมาณ 4,000 เหรียญสเปน ตึกรับรองแห่งนี้ชาวสงขลาเรียกว่า “กองก้วน” แปลว่าที่พักรับรองแขกเมือง การสร้างตึกกองก้วนเป็นการชี้ให้เห็นว่า ทางรัฐบาลเริ่มสนใจเมืองสงขลามากขึ้นและมีข้าราชการจากกรุงเทพฯ มาตรวจราชการเมืองสงขลาบ่อยขึ้น

การสร้างป้อมปราบ แหลมทรายหรือป้อมรักษาเขต

ป้อมนี้ตั้งอยู่ที่ถนนแหลมทราย ตำบลป่าจุบัน อำเภอเมือง จังหวัด สงขลาในปัจจุบัน เป็นป้อมที่สร้างใน ราชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ในสมัยเจ้าพระยาสังขลา (บุญสังข์) เป็นเจ้าเมืองสงขลาคนที่ 5 ตามพงศาวดารเมืองสงขลาเรียกป้อม นี้ว่า “ป้อมรักษาเขต” ประชาชนมัก เรียกว่า ป้อมปราบ แหลมทราย เป็น ป้อมก่อด้วยศิลาฐาน 8 เหลี่ยม สูง ประมาณ 5 ศอก กว้าง 20 วาเศษ ที่ป้อมมีปืนกระสุน 4 นิ้ว กึ่ง 12 กระบอก

ในปี พ.ศ. 2516 กรมศิลปากร ได้ซ่อมป้อมนี้ และได้นำเป็นใหญ่มา ติดตั้งเพิ่มอีก 22 กระบอก รวมกับ ของเก่าที่ยังคงเหลืออยู่ 8 กระบอก รวมเป็น 30 กระบอก จึงมีปืนครบ ทุกช่องปืน ปัจจุบันป้อมปราบ แหลมทรายอยู่ในกองบัญชาการตำรวจนครบาล 4

การบูรณะและปฏิสังขรณ์วัดมัชณิมาวาส (วัดกลาง)

วัดนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองสงขลาปัจจุบัน เป็นวัดเก่าแก่สร้างมาตั้งแต่เมื่อได้ไม่ ปรากฏหลักฐาน เดิมเรียกว่า “วัดยายศรีจันทร์” ยายศรีจันทร์นี้ตามประวัติกล่าวว่า เป็น พระพี่เลี้ยงในช่วงปฐมวัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต่อมามาได้ รับพระราชทานนามว่า “เจ้าคุณบวรไภชน์” ภายหลังมีผู้สร้างวัดขึ้นทางเหนือเรียกว่า วัด เดียบ ส่วนทางทิศใต้มีวัดโพธิ์ วัดยายศรีจันทร์อยู่กาง ชาวบ้านจึงนิยมเรียกว่า วัดกลาง จนถึงปัจจุบัน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสังขลา (บุญ สังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา คนที่ 5 ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดยายศรีจันทร์มากมาย ที่สำคัญคือสร้างพระอุโบสถใหม่ ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรมพระอุโบสถหลังนี้เป็นแบบ ประยุกต์ศิลปกรรมไทย-จีน

การเสด็จประพาสมเมืองสงขลาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นกษัตริย์ที่ทันสมัยและทรงเห็นการณ์ไกล ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จประพาสต่างประเทศ เนื่องจากระยะนั้นวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ หลากหลายเชื้อชาติได้มาเจอกันอย่างบ่อยครั้ง ทำให้เกิดความสนใจและต้องการศึกษาเรียนรู้กันมากขึ้น ดังนั้น พระบาทสมเด็จฯ ทรงมีพระราชดำริที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระองค์คือ การเสด็จประพาสทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นในประเทศต่างๆ หรือต่างประเทศ ที่ทรงได้เสด็จไปเยือนอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2414 จนถึงครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2431 รวม 10 ครั้ง ทั้งหมด ใช้เวลาเดินทางทั้งหมดกว่า 100,000 กิโลเมตร ทั้งนี้ ทรงได้เสด็จไปเยือนประเทศต่างๆ ที่สำคัญ เช่น อินเดีย จีน ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ บรูไน 汶莱 ฯลฯ ตลอดเส้นทางที่เสด็จฯ ทรงเดินทาง ได้พบเจอกับชาวไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในต่างประเทศ ที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศต่อไป

ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเสด็จมายังเมืองสงขลา นำกลับจากการเสด็จประพาสประเทศอินเดีย ได้เสด็จเข้าบกที่เมืองไทรบุรี โดยเสด็จฯ ทรงราชดำเนินตามถนนไทรบุรี จากเมืองไทรบุรีมายังเมืองสงขลาเป็นถนนที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทย พระองค์แรกที่เสด็จพระราชดำเนินในประเทศไทย เมื่อเสด็จฯ ทรงเดินทางกลับสู่กรุงเทพฯ นับเป็นประวัติการณ์ที่พระบาทสมเด็จฯ ทรงเจ้าอยู่หัว เสด็จข้ามแหลมมลายูทางสถาลมารคเป็นครั้งแรก

ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2431 คราวเสด็จประพาสแหลมมลายู พร้อมสมเด็จพระศรีพัชรินทราบราชนิเวศน์ ระหว่างทางทรงแหะประพาสทั่วเมืองและเกาะต่างๆ ในภาคใต้ เช่น เกาะเหล็ก เมืองชุมพร เกาะช่องอ่างทอง เกาะสมุย เกาะพังงัน น้ำตกธรรมเสด็จ แหลมตะลุมพุก จนถึงปากอ่าวเมืองสงขลา

การเสด็จประพาสแหลมมลายู ว.ศ. 107 (พ.ศ. 2431) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเจ้าอยู่หัว (2514 : 31) ได้ทรงพระราชนิพนธ์จดหมายเหตุดังนี้

“...วันอาทิตย์ เดือน 9 แรม 11 ค่ำ เวลาเช้า 4 โมง 25 นาที ถึงปากน้ำเมืองสงขลา ทอด เว้อพระที่นั่งหลังเกาะหนูห่างฝั่ง 60 เส้นเศษ หลังวิเศษภักดีผู้ช่วยเมืองสงขลาลง

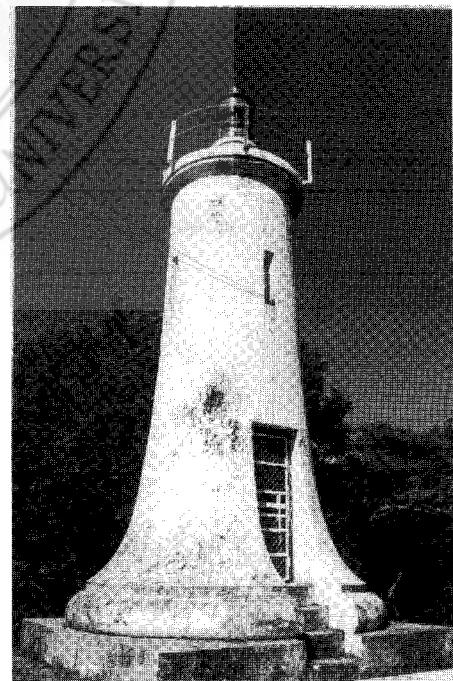
มา ฝ่ายทูลละอองธุลีพระบาทในเรือพระที่นั่ง กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระยาวิเชียรศิริ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาป่วยเป็นฝีดาษเนื้อนมาแต่เมืองแขก กลับมาถึงเมืองสงขลาได้ 4 วัน...ถึง อนิจกรรมเสด็จพระราชดำเนินขึ้นบกประทับแรมที่ค่ายหลวง ที่แหลมทราย เมืองสงขลา เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จโดยทางชลมารคไปขึ้นท่าน้ำจวนเมืองสงขลา..."

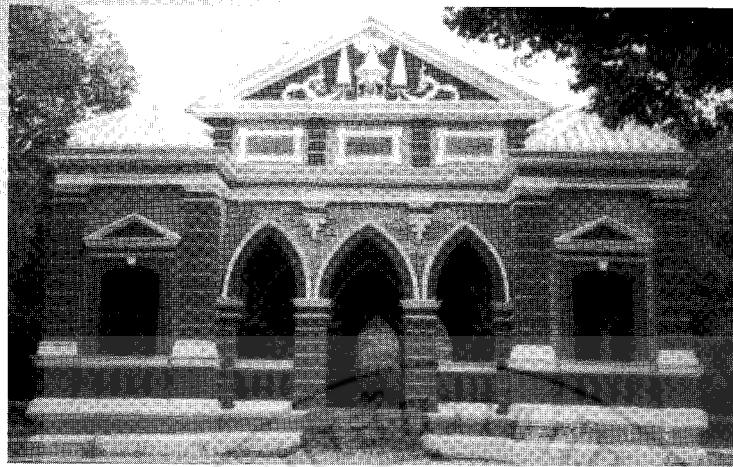
การเสด็จประพาสในปี พ.ศ. 2431 เป็นระยะเวลาที่พระยาสงขลา (ชุม) "ได้ถึงแก่ อนิจกรรมแล้ว 6 วัน พระยาสงขลา (ชุม) เมื่อครั้งเป็นหลวงวิเชษภักดีได้ปฏิบัติราชการ เตรียมการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนเป็นที่พ่อพระราชนฤทธิ์ที่เมืองสงขลาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสตลาดจนถึงวัดมัชณิมาวาส ทະเลสาบสงขลา ปากอ่าวหน้า มหาดุม ปากซ่องแหลมทราย ป้อมเขาแดง ป้อมค่ายม่วง เกาะยอด ช่องเขาเขียว ปากจ่า และเกาะต่างๆ ในทະเลสาบ จนถึงเมืองพัทลุง การเสด็จประพาสมเมืองสงขลาครั้นนี้ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์บันเขากตั้งกวน และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (ชุม) ครั้งเป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ผู้รักษาราชการ เมืองสงขลา สร้างบันไดนาคทางขึ้นลงจากพลับพลาถึงลานเจดีย์หลวงบันเขากตั้งกวน สร้างประภาครหรือกระโนมไฟบนเขากตั้งกวน งานแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2440 ในตอนนากลับเสด็จกลับทางเมืองสงขลาอีกครั้งได้เสด็จทอดพระเนตรการบันหม้อที่ตำบลบ่อพลับและเมืองพระยาสงขลา (ชุม) ซึ่งปลูกไว้ที่หลังเมือง จากนั้นเสด็จประทับเรือพระที่นั่งออกจากปากน้ำเมืองสงขลาไปยังเมืองอื่นๆ ทางภาคใต้"

ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2433 การเสด็จประพาสครั้นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเฉพาะในตัวเมืองสงขลา และวัดมัชณิมาวาส

ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2439 ในคราวเสด็จกลับจากประเทศไทย ได้เสด็จที่วัดมัชณิมาวาส ซึ่ง เป็นวัดโบราณและสำคัญวัดหนึ่ง สร้างในสมัยอยุธยา ใช้วัดนี้ทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ชาวบ้านเรียกวัดนี้ว่า "วัดกลาง" เดิมเป็นวัดราชภรร ผู้สร้างวัดชื่อ "นางศรีจันทร์" พ.ศ. 2431 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชีรญาณวโรรส เมื่อ ยังเป็นที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสด็จประพาสมเมืองสงขลา ทรงเปลี่ยนชื่อวัดกลางเป็น "วัดมัชณิมาวาส" ในปี พ.ศ. 2460 วัดนี้ได้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดควรวิหาร นับเป็นพระอารามหลวงแห่งเดียวของเมืองสงขลา (กรมศิลปากร, 2535 : 31)

ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2441 เสด็จขึ้นบกเข้าตั้งแรมประทับพักผ่อนพระอิริยาบถบน

ศาลาที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ทรงนมัสการพระเจดีย์ที่ยอดเขา โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง ประภาครหรือกระโจมไฟบนเขาตั้งกวนเมื่อปี พ.ศ. 2440 ในสมัยพระยาสังขลา (ชุม) เป็นผู้ดำเนินการเมืองสงขลา ในวันต่อมาได้เสด็จที่ว่าการมณฑล กำแพงเมืองด้านนอกถึงวัดมัชณิมาวาสแสดงขอออกจากวัด ประทับรถม้าพะที่นั่ง อ้อมกำแพงเมืองจากทิศใต้มาด้านตะวันออก แล้วอ้อมไปทางทิศเหนือ วันรุ่งขึ้นประทับรถม้าพะที่นั่งถึงสวนพระยาวิเชียรคีรีที่สวนวัฒทิวัน หรือสวนตูลในปัจจุบัน

ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2443 เสด็จเมืองสงขลาและวัดมัชณิมาวาส การเสด็จประพาส ครั้งนี้ พระยาสังขลา (ชุม) ได้สร้างถนนรับเสด็จตั้งแต่น้ำศาลาว่าการมณฑลครรภาราช (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลาในปัจจุบัน) จนถึงแหลมทราย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานนามถนนสายนี้เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้สร้างว่า “ถนนวิเชียรชุม” (พระยาวิเชียรคีรี, 2519 : 46)

ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2444 ภายหลังการเสด็จประพาสเกาะชวาครั้งที่ 3 โดยเรือพระที่นั่งทอดสมอเรือที่เกาะหนู โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินสำหรับปฏิสังขรณ์สุหร่า และเสด็จไปตามถนนสายในถิ่นวัดมัชณิมาวาส ผ่านวัดดอนแย้ วัดเลียบ เลี้ยวถนนกลาง เลี้ยวลงถนนตลาดออกประตู ทodus พระเนตรตลาดวิรมันซึ่งอยู่ริมกำแพง เสด็จไปจนสุดตลาดด้านตะวันตก แล้วเสด็จกลับขึ้นมาทางตะวันออก จนถึงประตูช่องกุฎิโรงภาษี ทodus พระเนตรหน้าบ้านหลวงบริรักษ์ และบ้านพระยาสังขลา (ชุม) จากนั้นเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่งที่หน้าจวน เสด็จนิวัตพระนคร

ครั้งที่ 8 พ.ศ. 2448 การเสด็จประพาสครั้งนี้ได้เสด็จประพาสถึงอำเภอสหิงพระ และเสด็จ พระราชดำเนิน ทรงสตับปกรรณ์ศพพระยาสังขลา ทodus พระเนตรศาลาเจ้าจืน และถนนตัดใหม่ระหว่าง เขตตั้งกวนและเขาน้อย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเมืองสงขลาเป็นอย่างมาก ได้เสด็จประพาสเมืองสงขลาถึง 10 ครั้ง

สรุป

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภิไชยฯ ทรงเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีพระองค์แรกที่ได้เสด็จประพาสเมืองสงขลาโดยทางชลมารค ทรงสร้างความเจริญให้แก่เมืองสงขลา เช่น สร้างพระเจดีย์บันยอนขนาดตั้งกวน ศาลาวิหารแดง เรือนรับรอง “กองกวน” ถนนไทรบุรี ป้อมปากน้ำ แหลมทราย และสร้างอุโบสถวัดมัชณิมาวาส เป็นต้น นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองปะท่ำคราชมลายได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิด และทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบัตรณาการด้วยตนเอง เป็นครั้งแรก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภิไชยฯ ได้เสด็จประพาสเมืองสงขลาถึง 10 ครั้ง ทรงสร้างบันไดนาค (ทางขึ้นลงจากพับพลานเข้าตั้งกวน) สร้างประภาครูปขนาดถึง 10 ศูนย์ ทรงสร้างบันไดนาค (ทางขึ้นลงจากพับพลานเข้าตั้งกวน) สำหรับเสด็จอย่างใกล้ชิดเป็นครั้งแรก

บรรณานุกรม

ห้องสมุดวิชรญาณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 (พ.ศ. 2402) เลขที่ 105

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (ภาค 2) พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภा, 2506

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ภาค 53) กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภा, 2511.

จังหวัดสงขลา. สำนักงาน. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสงขลา. กรุงเทพฯ :

กระทรวงมหาดไทย, ม.ป.บ.

ภาณุพันธุ์วุฒิวงศ์เดชา, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, ชีวิตมน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภा, 2504

วิเชียรคีรี (ชม), พระยา. พงศาวดารเมืองสงขลา. พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ : ม.ป.พ. 2519.

ศรีสมร ศรีเบญจพลาญ. ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : คณะกรรมการคุรุสภากลางประเทศไทยและสัมมนาศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา 2544.

ศิลปักษ, กรม. กองโบราณคดี. เมืองสงขลาในอดีต. สงขลา : หน่วยศิลปักษที่ ๙, 2535
_____. เมืองพระพุทธเจ้าหลังก้าวล่วงสู่สงขลา. สงขลา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา,
2536.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพมหาอัมมตย์เอก เจ้าพระยาศรีธรรมราช (จิตราณ สงขลา). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2519.